

BAJERJI

IZ MOJIH SPOMINOV

Bajerji¹ so bili osnovni poligon našega odraščanja pred, med in po drugi svetovni vojni. Bajerjev je bilo na stotine – če uporabim metaforo Frana Milčinskega, ki je v opisu sosedovega božičnega dreveščka dejal, da je na tisoče svečk žarelo na njem, a bilo jih je le kakih dvajset – tudi bajerjev je bilo dosti, več kot deset: štirje na Jelovškovi strani, to je na levi strani Ljubljane, šest na Lenarčičevi strani, to je na desni strani Ljubljane, in še dva v Sinji Gorici (Srnelov – Ogrinov in Želodcov).

Mi, to je mulci iz Impeksa² in starega štacjona³, smo si lastili predvsem Jelovškova dva. Bil pa je še zgornji bajer ob Impeksu (Frölichov), ki pa je bil neuporaben. Bil je popolnoma zaraščen s trsjem in tudi rib ni bilo v njem. Jelovškov levi je bil pravzaprav jama in se ga je uporabljalo za izkop gline, pozimi pa, ko je bila zalita z vodo in v mrazu zamrznjena, pa za sekanje ledu za Žontovo ledenico. Od desnega ga je ločila ozka zemeljska pregrada, ki so jo po potrebi odprli v širini kakega metra, da se je voda nemoteno pretakala v jamo, kadar niso kopali gline. Ta bajer je bil po naših pojmih ves zaraščen

z vodnim šavjem, v katerem je bilo veliko zatonkov⁴, kamor smo metali trnke. Pod Tojniško potjo je bil povezan tudi z Ljubljano.

Levi bajer – to je jama, ki je imela na najglobljem delu ob neposredni bližini desnega bajerja hišico s črpalko. Kadar je opekarna potrebovala suho jamo za izkop gline, je vodo črpala iz levega v desni bajer. Ob taki priliki je bil sprožen alarm pri vesoljni vrhniški mulariji: »Bajer črpajo!« To je trajalo več dni pod budnim nadzorom mularije, skrite v grmovju. Na plitvih delih bajerja, v lokvah, so se že pojavljale zaostale ribe in ribice in se premetavale po blatu. Če se je to zgodilo pred nočjo, so prekinili črpanje, mulci pa smo začeli ribariti v kalnem. Čeprav nismo mogli oblečeni v globljo vodo, smo jo zbrozgali tako, da so ribe, ki so bile že kar nagnete, molile gobčke iz vode. Trop paglavcev si je nabral rib, jih sproti natikal na palice (seveda le večje) vse do trde teme. Drugi dan pa se je začela predstava ob ponovnem zagonu črpalke. Na glavnem odru, neposredno ob črpalki, je na stolu sedel lastnik Rubi Jelovšek (zajeten možak, po naši oceni vsaj 200 kg). Ob njem škal z vodo, pripravljen

Današnji pogled iznad Verda na bajerje (foto: Bogdan Jesenovec, 2012).

1, 2 levi in desni Jelovškov bajer, **3** prva Jelovškova jama, **4** Srnelov bajer, **5** Želodcov bajer, **6** bajer nove opekarne, **7** mesto nekdanje Kotnik-Lenarčičeve opekarne, **8** Ljubljana.

za velike ribe, okoli po grmovjih mulci z očmi »na pecljih«, pripravljeni kot indijanci za napad. Čimbolj je voda upadala, bolj je v vodi gomazelo. Uslužbenci gospoda Jelovška so z mrežami na palicah že zajemali velike ribe. Veliko je bilo šlajmov (to je vrsta krapa), željene pa so bile tudi ščuke, največ pa je bilo rdečeperk. Teh ceglarji⁵ sploh niso pobirali. Ko je bila v jami samo še mlaka, so tudi ceglarji morali v vodo in z rokami pobirati ribe. Pobrali so nekaj kapitalnih ščuk. Ko so odšli, jih je nekaj ostalo tudi za nas. Seveda pa »fizlno«⁶, takih kot prejšnji dan, nismo pobirali. Dovolj je bilo večjih rib. Veliko zaroda je bilo uničenega, vendar se je bajer hitro obnavljal, posebno ko je ob nalivih voda iz sosednjega bajerja zalivala jama.

Naše ribarjenje pa se ni omejevalo le na plenjenje ob priliki prečrpavanja, pač pa je bilo lovljenje rib skoraj vsakodnevna dejavnost od pomladi do jeseni. Naši rekviziti so bili preprosti. Večmeterska vrstica, ki se je končala z nekaj decimetri laksa s trnkem (laks je bil v tistih časih zelo dragocen), je bila privezana na dolgo palico, ponavadi na fižolovko, ki smo jo puščali kar v grmovju. Blizu trnka je bil nameščen »štofeljc«, to je plutovinast zamašek, prirejen na višino vode. Ni bilo lepšega občutka, kot ko se je zamašek, vržen v primerno čistino, začel voziti ali potapljati. Po aktivnosti zamaška smo vedeli, kakšno je stanje okoli vabe na trnku: ali je riba velika, ali je »fizelj«, ali jih je več ali je sama. Najbolj sigurno je prijela, če je potonil naen-

krat. Seveda pa je bilo treba tudi z občutkom potegniti, da se riba ni iztrgala s trnka. Tako smo v tistih vojnih časih velikokrat popestrili in olajšali materam pripravo kosila.

Jelovškove bajerje so si lastili predvsem impeksarji, in sicer naslednji mulci: Dormiševa dva (Cveto in Tine Mole), financarjevi štirje (Marjan, Tomaž, Marko in Peter Bregar), pekovi trije (Leon, Slavo in Stane Mihevc), Rženov Ivo, Lukežič Cveto, od štacionarjev sva bila le sodnikova dva (Zdene in Leon Mohar) in Jurjevčičev Janko (Mele).

Naš ribolov pa ni bil omejen le na bajerje. Poleti, ko je bil čas kopanja, je bil naš teren udejstvovanja predvsem Lahovka. To je potok, ki priteče iz Razorske doline, napajan s Podlipščico in pripeljan v Verbičevo usnjarno, kasneje ščetinarno. Našo kopališče je bilo kakih 120 m pred usnjarno. Sem smo hodili po kosilu kot delavci na »šiht«. Spotoma smo si narabotali kralovških carjevičev (rekli smo jim oblački), včasih smo od doma

prinesli tudi krompir, ki smo ga pekli, saj smo na naši »plaži« kurili ogenj. Tu smo se naučili tudi plavati po »Dragotovi metodi«. Ta je neplavalca vrgel v globoko vodo in stal poleg. Neplavalec je brcal in čofotal, dokler ni pribrcal do brega. Po potrebi mu je seveda Drago priskočil na pomoč. Tako smo vsi postali bolj ali manj veščji plavalci. Najbolj je bil zagrizen Varšek Jani, ki je večkrat preplaval razdaljo od zapornic do »kolčka« in nazaj (cca 400 m). V Lahovki pa smo se nekateri tudi izurili v lovljenju rib na roke.

Redni štacionarji so bili: Seligerjeva Drago in Nuša, Smrtnikova Pavel in Janez, Krofličevi Milko, Sava in Branko, pa še Janko Mele, Ela Modrijan, Gromova Slavc in Milena ter Moharjeva Zdene in Leon. Na Lahovko so občasno prihajali tudi otroci z Vrhnike, saj razen bazenčka na Mirkah, "kafeta" v Retovju, nekaj tolmunčkov Hribskega potoka ni bilo primernega kopališča. Na Lahovki pa je bilo še nekaj točk, primernih za kopanje: Pri hrastu, Pri kovčku, Pri češnji in Pri malini.

Kopalci na Lahovki poleti 1943. Od leve čepijo: Milena Grom, Milko Kroflič, Nuša Seliger, v sredi: Zdene Mohar, Jani Varšek, fant na počitnicah, Janez Smrtnik, Branko Kroflič, zadaj: Bogdan Kroflič (bratranec s Štajerske), Sava Kroflič, za njo neznani, Gustel Koprivnikar, Miloš Rijavec (foto last: Zdenek Mohar).

Bajerji z reko Ljubljanico in položaj nekdanje Kotnik-Lenarčičeve opekarne (Foto: Bogdan Jesenovec, 2012).

1 Pot na Tojnice, **2** zaraščene jame, kjer so kopali do *belega konja*, **3** "labodje jezero", **4** "šupe", kjer so ročno izdelovali in sušili strešnik bobrovec, **5** med transformatorjem in stavbo v ozadju je potekala sprednja fasada Kotnik-Lenarčičeve opekarne. Večnadstropna stavba se je raztezala skoraj do Ljubljanice, **6** desni Jelovškov bajer, **7** upravna stavba Jelovškove opekarne, **8** sedanja čistilna naprava.

Res so bili tukaj še bajerji, v katerih pa so se kopali le izkušeni starejši plavalci in poznavalci primernih mest. Nekdo bi rekel: »Kaj pa Ljubljanica in Ljubija?«

Le redki so lahko kljubovali njuni mrzli vodi. V Ljubljanici smo plavali le za stavo ali pa oblečeni. Zaradi nerodnega manipuliranja z našimi doma narejenimi plovili je bilo to neprostoovoljno.

Posebno poglavje je bilo namreč naše ukvarjanje s čolni. Začeli smo s koritom, ki smo ga demontirali pri črpalni hišici na bajerju. Zbit je bil iz treh štirimetrskih desk, ki smo

ga na obeh koncih enostavno zaprli. Ko smo vse špranje zalili s katranom, je že predstavljal preprost kanu. Bil je dovolj širok, da smo se mulci, ki smo bili večinoma suhci, udobno usedli na sredo in že je to čudo v vodi lebdele. Seveda je imel prvi čolnar v rokah veslo, s katerim se je pogнал, a je moral takoj loviti ravnotežje. Ker ni poznal tehnike veslanja v kanuju, pa tudi korito ni bilo kanu, se je kmalu prevrnil. Tudi ostali, ki smo se preizkušali, nismo bili srečni. Problem smo poskušali rešiti s krajšo desko, pribito počez, na zadnjem koncu pa ni bilo dosti boljše. Kljub temu smo izboljševali model kanuja. Zožili smo ga na obeh koncih in tudi dvignili na sprednjem.

Material (deske) smo nabavljali ponoči na kopah Jelovškove žage, delali pa smo v najbolj nedostopnih nadstropjih Impeksa. Tisti čas je bil Impeks namreč opuščena in propadajoča tovarna konzerv. Sčasoma smo naredili dokaj soliden čoln za štiri osebe. Privezanega smo ga imeli na Ljublanici. Uporabljali smo ga tudi v letih 1943 in 1944, ko smo ob počitnicah delali v Lenarčičevi (Kotnikovi opekarni), saj smo s prevozom prek Ljublanice prihranili skoraj 3 km poti. Pot bi vodila do Vrhnike preko mostu, ki pelje v Verd, in po drugi strani Ljublanice nazaj do opekarne. Tudi stalni delavci opekarne, ki so stanovali v Sinji Gorici, so se posluževali našega prevoza preko Ljublanice. Največ opravka pri čolnu je bilo s stalnim zatesnjevanjem špranj. Katran (bitumen) smo pridelovali na strehi v Impeksu, imenovani terasa. S prekuhavanjem smo odstranjevali pesek, ki ga je bilo veliko v tako pridelanem katranu. Čoln smo morali tudi primerno osušiti, da je masa prijala. Poleg »impeksarjev« so svoj čoln izdelovali tudi »štacionarji« na Gromovi štalici.

Kadar smo s čolnom veslali na Vrhniko in naprej v Verd ali Močilnik, smo morali preko brzic pri Dormišu (Mole), pri gostilni Lovec (Murovec) in pod vrhniškim mostom – 11. šoli čoln zvleči z rokami, medtem ko smo bredli po najplitvejšem delu reke. Je bilo pa toliko bolj vznemirljivo, ko smo veslali nazaj. Nekateri so pred brzicami raje izstopili.

Z obvladovanjem Ljublanice in našim delom v opekarni smo se tudi poglobljeje spoznali z bajerji na drugi strani reke. Do tedaj smo slišali samo pripovedi. Naše predstave so bile strašljive in šele realnost je pokazala pravo velikost teh bajerjev. Neposredno ob Ljublanici je bil za naše pojme (v primerjavi z Jelovškovimi) srednji bajer zelo velik in globok z enim manjšim na vsaki strani. Nasproti pa je bila ogromna jama, globoka vsaj 20 m, v katero so bile speljane tračni-

ce za spuščanje praznih vagončkov do dna, kjer se je kopala glina. Polne vagončke so z vitlom vlekli na prehod med bajerji, od koder se jih je potiskalo do opekarne.

Kako je šlo naprej in kako smo garali v opekarni, pa je že druga zgodba. Le toliko za ilustracijo – nekega dne mi je Malnarjev, prijatelj iz mladosti, po domače Žlogarjev Marko, rekel: »Zdene, ali se spomniš, kako so psi bežali pred nami, ko smo se vračali s šihta?« Imeli smo namreč zaradi težkih samokolnic tako dolge roke, da so psi mislili, da kamne pobiramo. Ponavadi se je metalo kamenje za nadležnimi psi.

Delali smo 10 ur dnevno z opoldansko uro za kosilo. Kdor si ni prinesel kosila s seboj, mu ga je prinesel eden od domačih. Tako se je zgodilo, da se je kdo od teh med potjo zamotil, pa je ostal delavec ali delavka s praznim želodcem. Ob tej priliki smo se nekateri okopali tudi v velikem bajerju.

Kako so videti bajerji – opuščene jame danes? V normalnem stanju je vodna površina izravnana z nivojem Ljublanice. Ker imajo vsi bajerji stik z reko skozi kanale, se voda tudi v poplavih izenačuje, le v sušnih obdobjih se voda v bajerjih počasneje niža.

Ker se glina, imenovana »beli konj«, nahaja takoj pod plastjo humusa, in je uporabna za določeno vrsto opeke in ker globlje niso kopali, so tam nastale sicer velike, a bolj plitke jame, ki jih voda sploh ni dosegla, razen ob poplavih. Danes so te opuščene jame (glino-kopi) zaraščene z drevjem.

Proizvodnja surove opeke jeseni in pozimi ni potekala. V pogonu pa je bila peč, saj je bilo preko poletja pripravljenih za žganje veliko opečnatih izdelkov. Tudi jame niso mirovale. Vodo se je izčrpalo in glino se je vozilo v kope, kjer je bila pripravljena na naslednjo sezono. V ostalih bajerjih, zalitih z

vodo, pa v tem času nismo bili preveč uspešni pri našem ribolovu. Ko pa so padle temperature pod ničlo, ko so površine bajerjev zmrznile, posebno če so bile poplavljenе, so se pojavile čudovite ravnine zaledenelih jezer. Potrebno je bilo le še počakati nekaj dni, da postanejo dovolj varne za hojo po ledu in drsanje.

In to je zopet ena od dejavnosti, ki nas je zaposlila, posebno še v zimah, kadar ni bilo snega. Kar se tiče preizkušanja ledu, smo bili preveč predrzni. S hojo po ledu smo poizkušali že, ko se je ob tem, ko si samo stopil na led, naredilo nešteto razpokic. V takem primeru smo se v manjšem zalivčku z zaletom zadržali z brega na breg. Led, debel 2 do 3 cm, je pod našo težo vzvalovil. Verjetno bi popustil, pa ni utegnil, ker smo bili že čez. Se je pa kdaj zgodilo, da nas je presenetil. Po poplavah in povečanih ledenih površinah je voda upadala. Pod ledom so nastali močni tokovi vode, ki je odtekala. Na takih predelih je bil led zelo tenak ali pa ga ni bilo več. Na nekaterih mestih so bili topli vrelci vode. Ponekod trstičje ni zdržalo teže ledu. V takih primerih se je marsikdo okopal. Imeli smo srečo, da se nam ni zgodilo kaj hujšega. Ko sem ob neki priliki tudi sam zdrsnil v vodo, se spomnim, kako prijetno topla je bila. Ko pa sem nato tekel domov, me je še bolj zeblo.

Tekmovali smo, koga bo neslo dalj po zaletu na suhem. Odvisno je bilo od hitrosti zaleta in od okovanih čevljev. Dandanes se zdi morda neverjetno, da smo takrat pozimi nosili okovane čevlje. Po podplatih so bili nabiti žebli »romarji«, spredaj na podplatu in na peti pa so bile pribite kovinske ploščice. Problem pa je nastal, ko si na tak čevljev zelo težko privil drsalke, kakršne so takrat uporabljali amaterji. Čevljev pač nismo imeli na izbiro. Kljub temu smo se drsali na drsalkah, in to dobro. Poskušali smo se tudi v likih in skokih. Na bajer je prihajalo tudi veliko Vrhničanov. Dobri drsalci so bili: Pišlerjeva Edi

in Janez ter Berlinčkova (Šušteršičeva) dva – Tine in Niko. Edino dekle z Vrhnike, ki je drsalo, je bila Maruša Hočvar. Igrali smo tudi hokej in odigrali tekmo z Borovničani. S starega »štaciona« so drsale tudi Ela Modričan, Milena Grom in Neda Novak.

Posebno doživetje pa je bilo, kadar so sekali led za ledenice. V tistem času namreč še ni bilo zamrzovalnih skrinj, pa so v prostor, obdan z žaganjem, naložili kose debelega ledu, ki so ga kasneje uporabili mesarji in gostilničarji. S težkimi vozovi so prišli do ledu in celo na led. Z velikimi sekirami so sekali led, ki je bil debel vsaj 20 cm. Velike plošče so s kavlji izvlekli do vozov, kjer so jih razsekali na manjše kose, primerne za transport. Ob neki priliki, ko jim je velika plošča ušla iz dosega kavlja, sem priskočil na pomoč. Stopil sem na drugo veliko ploščo kot na splav in z njo odveslal do pobege. Nato sem jo s kavljem spravil do brega. Požel sem veliko pohval.

Da ne omenim, kako so starši trepetali ob naših začetkih obiskovanja bajerjev. Toda ne kazni ne grožnje in ne prepovedi niso zalegli, kajti mik privlačnih, bujno spreminjajočih se vodnih površin in zaraščenega okolja je bil premočan. Vedno znova nas je premamil in osrečeval. Pa tudi starši so se sčasoma privadili oz. sprijaznili.

Bajerji na levi strani Ljubljane, to je na Jelovškovi, so bili v zadnjem času zasuti. Deloma je bila preko njih speljana avtocesta, deloma pa se je preko njih razširilo smetišče. Sedaj so ostali edino bajerji na desni strani Ljubljane. Celo dodan je bil nov največji bajer v podaljšku največjega obstoječega. Za obratovanje nove opekarne IUV v Sinji Gorici je bil zgrajen most in tekoči trak do nove jame. Z novodobnimi stroji in opremo so v desetih letih izkopali ogromno jamo, ki je po propadu tudi te nove opekarne prav tako zalita z vodo. Nastal je nov velik bajer – ribnik. Kljub prepovedi se sedaj v tem bajerju kopajo.

Tako je ta del Vrhnike postal naravni park, ki ga za svoj oddih uporablja vedno več Vrhnčanov. Steze okoli bajerjev so vzdrževane. V zimskem času se na bajerje zateče velika jata labodov. V letu 2012 jih je bilo kar 35. Preko obročkov je bilo ugotovljeno, da so nekateri prileteli celo z Madžarske in Poljske. Ob robu bajerjev pa že več let deluje ornitološko društvo, ki v mreže zajete ptice obročka in proučuje.

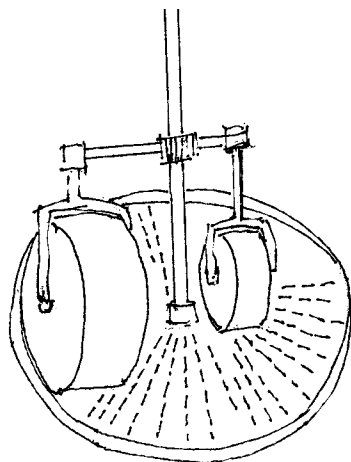
PRODUKTI BAJERJEV

Ob opisovanju bajerjev pa je treba vedeti, da so bajerji nastali kot rudniki (odprti kopi) ilovice, osnovne surovine za izdelovanje opeke.

Ker sem bil v poletnih počitnicah kot dijak v letih 1943–1945 sezonsko zaposlen v opekarni Lenarčič, sem se dokaj dobro seznanil s procesom izdelovanja vseh vrst opečnih izdelkov v tistem času. Takrat ni bilo težkih strojnih kopačev, zato so v jamah delavci z lopatami nakladali vagončke ter z njimi vozili in stresali glino v kope. Posebej glino s površja, t. i. »beli konj«, in posebej iz globljih delov jame, imenovano »plavi konj«. Šele leto dni uležana glina je šla v predelavo v »bike« na »ringofen«.⁷

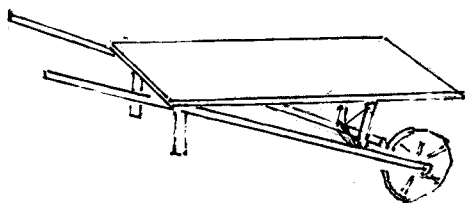
Biki sta bila dva težka valjarja (notranji manjši in zunanji večji), ki sta na jekleni luknjasti plošči med kroženjem tlačila in drobila glino, jo potiskala v spodnje komore, od koder je bila speljana v osnovni stroj za rezanje »mavra«⁸. »Ringofen« na vrhu krožne peči je bil odprt prostor, omejen z zidovi stavbe, na katerem so delovali stroji: biki, »preš mašina«⁹ (za izdelovanje prešanih strešnikov in žlebakov) in še nekaj drugih manjših za občasno uporabo. Pod biki stoječa mašina za maver je bila osnovni stroj za izdelavo vseh vrst opek.

Iz njegovega modela 12 x 25 x 6 je prihajala oblikovana masa, ki jo je delavec s posebno

Skica bika (po spominu skiciral Zdenek Mohar, 2012).

napravo ustavil, istočasno odrezal par (dva mavra), z mizico odmaknil, da ga je lahko drug delavec pobral, in to večkrat ponovil – tako lahko ves dan, ali dokler se ni obratovodja odločil za drugo vrsto gline. Pri stroju so delali trije delavci: rezalec, nakladač in tretji, ki je odstranjeval zastoje in se menjal s prvima dvema. Za njimi smo na tem mestu pristopili mi, večinoma študentje, s samokolnicami. Na ploščo cca 1 m x 60 cm nam je naložil nakladač 10–12 parov. Morali smo naglo odpeljati, da je naslednji lahko podstavil samokolnico. Peljali smo do »ognjišč« (kop). To je bila dolga vrsta plohov, na katere so delavke »redkarice« razmikale pripeljane pare in nato naglo nazaj pred stroj. Glede na oddaljenost »ognjišč« (kop) je pomočnik delovodje določil število vozačev.

Samokolnica za maver (skiciral Zdenek Mohar, 2012).

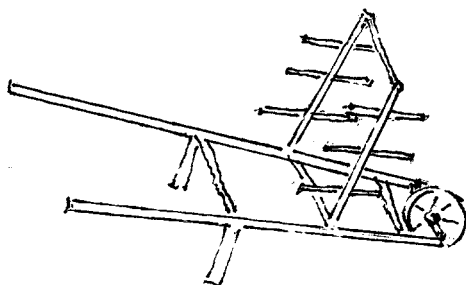
Čim je bila večja vrsta vozačev pred strojem, so bili nekateri hitro razporejeni na druga mesta: »Ti v jamo, ti h kolmu (premogu), ti na »štacion« (kolodvor), ti na »štuke« (nadstropja) in podobno. Vsak je dobro vedel, kaj storiti in kam mora. Vsak je bil vesel, da se mu je popestril sicer enoličen dan. Vožnja samokolnic je bila moreča, ker so bile nekatere zelo težke.

Enkrat na dan je glavni delovodja Ivan Rosenwirth določil program »glina za folc«¹⁰ (zareznik). Takrat so k bikom pripeljali drugačno glino, jo po potrebi razredčili in ji dodali primesi, ki jih je določil g. Rosenwirth, izobražen tehnolog. Tako je iz »mavrove mašine« lezla glina, ki jo je nakladač preprosto trgal in jo nakladal na samokolnice; mi pa smo to dostavili pred »folc mašino« ali pa na drugi strani navkreber zopet na »ringofen« do »preš mašine«.

Enkrat dnevno pa so biki proizvedli še redkejšo glino. Vozili smo jo v lope (ki stojijo še sedaj, leta 2012), kjer je Močanov Pavle (Pavel Šurca) delal na roko narejene strešnike, po policah pa jih je razvažal Oskarjev Niko (Niko Majer).

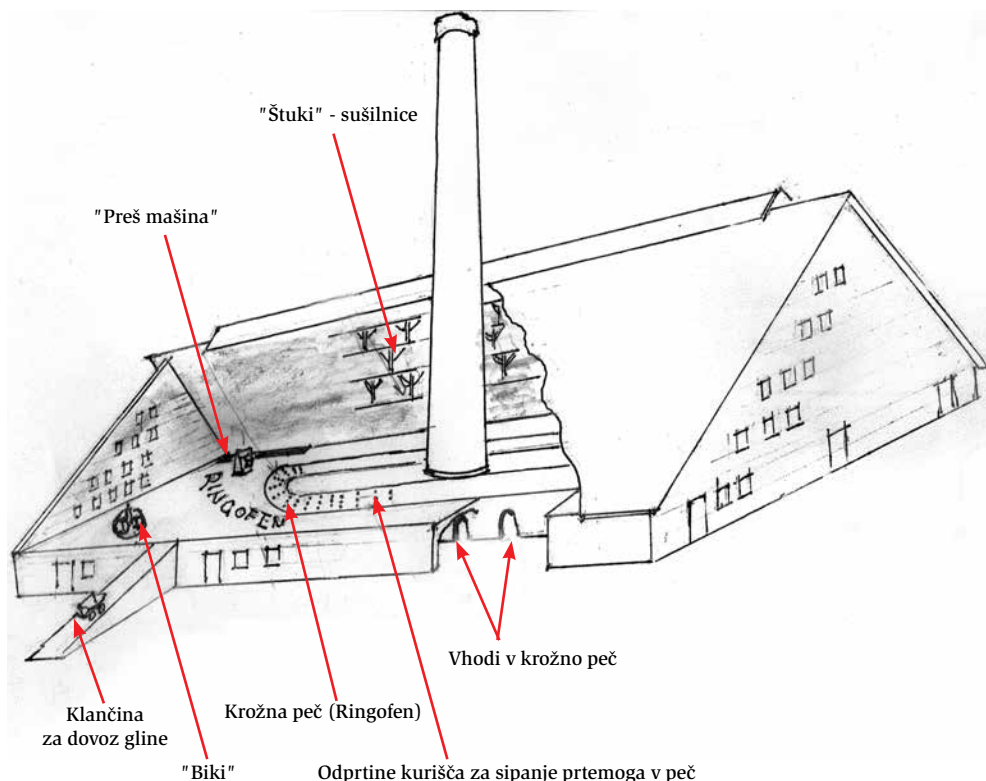
Dokaj komplicirana je bila »folc mašina«, ki je oblikovala zarezne strešnike. Vsak, ki je bil odrezan, je bil prekucnjen na okvirček in položen na »aufcug«¹¹ (dvigalo). V »štukih«¹² (nadstropjih) opekarne je delavka z dvigala pobirala okvirčke s strešnikom in jih polagala na posebno samokolnico. Na folc mašini so izdelovali tudi lohar¹³ in parolit¹⁴.

V »štukih«, ki so se nahajali neposredno nad krožno pečjo, je bila zelo ugodna klima za sušenje teh izdelkov. Med nadstropji pod visoko opekarniško streho so bili namreč le leseni plohi, ki so omogočali kroženje zraka. Delavci so prihajali v nadstropja po stopnicah, opečne izdelke pa so prevažali z dvigalom do nadstropij in od tu s posebnimi samokolnicami do polic.

Samokolnica za "štuke" (skiciral Zdenek Mohar, 2012).

Vsi izdelki so se po določenem času sušenja skladiščili pred pečjo ali pa se vozili direktno v peč. To delo so opravljali »ringarji«, zopet s posebnimi samokolnicami. Izdelke so nalagali v peč z razmakom in prečno, tako da je lahko premog, ki so ga vsipavali skozi odprtine na vrhu peči, dosegel tudi izdelke pri tleh. Ko je bila dobra polovica krožne peči napolnjena, so na začetku zakurili pri tleh, toliko da se je ogenj prijel premoga, ki so ga stresali z vrha. Nato so začetek enostavno zazidali in ogenj se je širil v smeri sipanja premoga. Vsaka celica peči je bila določena le z vrati, ki so jih zazidali, ko je bila napolnjena, in razkopali, ko je bil ogenj mimo in se je ohlajala. Kurjač je točno vedel, koliko premoga mora stresti skozi odprtine na vrhu celic. Kasneje so uvedli avtomate, napolnjevalne s premogom, ki so samodejno v določenih časovnih presledkih sipali premog v celice. Ko je bil avtomat prazen, ga je kurjač napolnil in premaknil nad naslednjo celico. Visok dimnik v sredini krožne peči je odvajal izgorele pline in dim. Kakor hitro je bila žgana opeka dovolj ohlajena in vrata podrata, so jo ringarji izvozili bodisi v kupe ali na vozove ali na kamione. Z vozovi »trugami« se je tudi vozilo opeko na železniško postajo na vagone. Izpraznjen prostor v peči pa so drugi ringarji takoj napolnili z osušeno surovo opeko. To je bilo težko delo. Opravljali so ga predvsem močni in zdržljivi moški. Ringarji so imeli tudi drugačen delovni dan. Zaradi vročine v peči so začeli zelo zgodaj, ob

Notranjost Kotnik - Lenarčičeve opekarne (po spominu skiciral Zdenek Mohar, 2012).

treh ali štirih zjutraj, in končali, ko je bil določen del peči prazen in drugi del napolnjen. To je bilo ob deseti ali enajsti uri dopoldne. Spomnim se hrustov, Cornovega Jožeta iz Vasi in Moravcovega Toneta s Stare Vrhnike. Tako je šlo do konca druge svetovne vojne.

Po vojni, ob nacionalizaciji tovarn, so politiki združili Jelovškovo in Lenarčičevo opekarno v »Vrhniske opekarne«. Novo vodstvo pa ni bilo kos tehnološkim zahtevam, saj so morali opustiti proizvodnjo strešne opeke, ker je bil prevelik odstotek loma. So pa zgradili lesen most preko Ljublanice in tako resnično povezali obe opekarni. Namesto težkih samokolnic so uvedli vozičke, tako za razvažanje mavra kot za vožnjo v

Kotnik-Lenarčičeva opekarna, ki so jo podrli leta 1979 (Vir: Nataša Oblak, *Veliki ljudje v malem kraju, zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva v Verdu*, VR št. 4, 2003, str. 34).

peč in iz peči. Nekoliko svežine v opekarno je vnesel Rozman Janez, ki se je zgledoval pri drugih uspešnih opekarnah, tudi na Češkem. Za sodelovanje je spet angažiral nekdanjega glavnega delovodja Ivana Rosenwirtha. Uvedel je umetne sušilnice in nekaj drugih modernizacij.

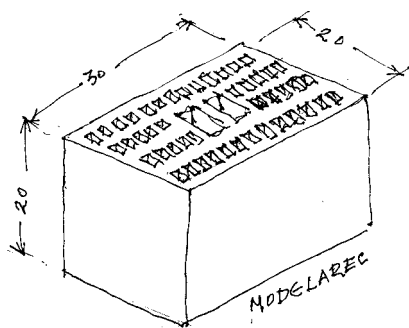
Ringarji v Lenarčičevi opekarni, posneto okrog leta 1935.
Peti z leve: Nagode (Štefkov), šesti z leve Martin Petrič (Maklavov), oba iz Verda (foto: last Majda Rihar).

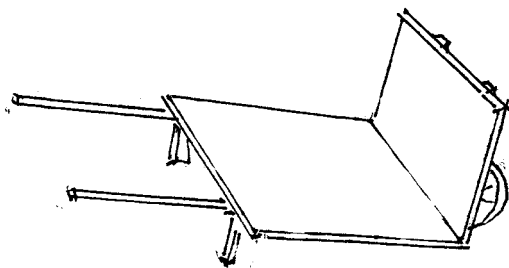
Ringarji v Lenarčičevi opekarni. Od leve: Ilja Zenković iz Bosne, Tone Tomažin z Vrhnike in Franc Gregurka iz Sinje Gorice (foto: Anica Krašovec, po letu 1960, hrani Muzejsko društvo Vrhnika).

Po vojni je bil silen razmah gradenj, tako javnih kot zasebnih. Opeka, kakršna koli je bila, je »šla za med«. Privatnik je težko prišel do nje. Ker pa ni bilo dovolj delovne sile, so uvedli prednostni sistem, in sicer tako, da je tisti, ki je bil za določen čas zaposlen v opekarni, prišel na prednostno listo za nabavo opeke. Ker smo pri nas doma gradili hišo (leta 1948), sem se tudi jaz zaposlil za določen čas. Delal sem v bivši Jelovškovi opekarni, kjer je bil glavni delovodja Blaž Podobnik, kasneje pa Sajevec, oba iz Sinje Gorice. Najprej sem delal v jami, nato pa sem »ringal« v paru s Kopačkom (Ovsenkovićem) s Klanca. Za mesec dela se je upoštevalo tri tedne dela z ringanjem.

Proizvodnja opeke je na Jelovškovi strani leta 1960 zamrla, pa tudi opekarna na Lenarčičevi strani bi potrebovala temeljito rekonstrukcijo.

Modelarec (skiciral Zdenek Mohar, 2012).

Ringaška samokolnica (skiciral Zdenek Mohar, 2012).

V sedemdesetih letih pa je nastopila Industrija usnja Vrhnika s svojim investicijskim potencialom in zgradila v Sinji Gorici popolnoma novo, moderno in avtomatizirano opekarno. Zgradila je tudi most čez Ljubljano in tekoči trak do nove jame, v kateri so delali moderni stroji kopači. Kmalu se je pokazalo, da brez uležane glin ne bo šlo. Začeli so delati kope glin in jih zaščitili s strehami. Ta čas pa so na vse načine sušili glino, ki je šla iz jame: z apnom, glino iz Podlpe, z glino z avtoceste na Dolenjskem, vendar je kljub temu končni proizvod modelarec¹⁵ za nekaj cm spremenil svoje dimenzije. Nastopila je še naftna kriza z visoko ceno in težjo dobavo mazuta, ki je bil potreben za žganje opeke, tako da je tudi ta opekarna sredi osemdesetih let začela propadati in nazadnje propadla.

Ostale so le zgradbe, ki so jih po prodaji prilagodili potrebam raznih obrtnikov, most čez Ljubljano in ogromen bajer.

In na koncu nekaj besed o ljudeh, ki so bili zaposleni v opekarnah. Večina delavcev je bila sezonskih. Zaposleni so bili le v času obratovanja strojev za oblikovanje glin in njeno naravno sušenje. To pa je bil čas od pozne pomladi do zgodnje jeseni.

Stalni so bili le delavci v jami, dokler je vreme dopuščalo, in ringarji, dokler niso bili vsi pripravljeni suhi izdelki žgani.

Med stalne delavce je sodilo nekaj družin, ki so bile z opekarno zelo povezane.

V hišici pred Lenarčičevo opekarno so domovali Tičnikovi. Oče je bil vzdrževalec, mati pa je bila glavna pri »folc mašini«, sin Franci pa je že kot 6-letni deček polagal dilce pri materi. Seveda je bila to takrat atrakcija, je pa kasneje v času odraščanja šel skozi vse faze dela v opekarni.

Bili sta še dve sestri: Roza in Meta Raguške z Vrzdence, ki sta imeli številne člane družine zaposlene v opekarni. Roza se je pisala Oblak. Imela je štiri otroke: Janez in Bernard sta bila ringarja, kasneje je bil Janez šofer avtobusa, Bernard pa sprevodnik. Hčerki Jelka in Mici pa sta delali v proizvodnji. Meta se je pisala Dečman. Njena sinova Nestl in Stane sta tudi ringala, hčerka pa je delala v proizvodnji opeke.

Posebno mesto pa pripada družini Ogrin (Srnelovi) iz Sinje Gorice. Pred 2. svetovno vojno so imeli svojo družinsko opekarno. Doma so ročno izdelovali, sušili in žgali zidake in strešnike. V eni peči so izžgali tudi 30 000 kosov. Ko so z domačo dejavnostjo prenehali, so se zaposlili v Lenarčičevi opekarni, in sicer: sestre Nežka, Pepca in Angelca ter brata Rudi in Miha. Nežka se je pisala Ficko, Pepca Čelešnik in Angelca Oblak. Miha je »dal skozi« vse opekarne, od domače do zadnje – IUV. Bil je nepogrešljiv upravljelec strojev.

Nepogrešljiv pri predelavi gline je bil tudi Jurčetov Lado (Mole). Ni povsem zaupal modernizaciji nove opekarne in je vztrajal na deponiranju (staranju) gline in ne takojšni predelavi. Žal je nova opekarna prenehala prej, predno bi lahko uporabila uležano glino.

Opombe:

- 1 Bajer – opuščen glinokop, jama zalita z vodo
- 2 Impeks – opuščena propadajoča tovarna konzerv. Impeksarji – stanovalci v tem delu Vrhnike, nekoč njene "industijske cone".
- 3 "Stari štacijon" – "Stara postaja", zgrajena 1899, za razliko od "nove postaje Vrhnika trg", zgrajene 1934. Stara postaja je bila glavna vrhniška železniška postaja, oddaljena približno kilometer severno od središča Vrhnike.
- 4 Zatonk – čistina v vodi brez rastlinja.
- 5 Ceglarji – delavci v opekarni, "cegunci".
- 6 Fizelj – majhna ribica.
- 7 Der Ringofen, nemško – krožna peč.
- 8 Der Mauer, nemško – zid.
- 9 Die Pressmaschine, nemško – stiskalni stroj.
- 10 Der Falz, nemško – guba, zareza, žleb/ič/.
- 11 Der Aufzug, nemško – žerjav, dvigalo, vzpenjača.
- 12 Der Stock, nemško – nadstropje.
- 13 Lohar, votlak – opeka, ki ima dimenzije zidaka, s tremi vzdolžnimi kanali. Uporabljali so jo kot izolacijsko opeko (Das Loch, nemško – luknja).
- 14 Parolit je opeka večjih dimenzij s podolžnimi kanali. Uporabljali so jo za oblaganje.
- 15 Modelarec – izolacijska opeka, večjih dimenzij, z navpičnimi kanali.